

УДК 338.2

Ю. Ю. Юрченко

ПРОТЕКЦІОНІСТСЬКА ДОКТРИНА ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. Розглядаються деякі інструменти протекціонізму, які використовуються в міжнародній практиці на даний час. Наводиться історична ретроспектива протекціоністських заходів окремих країн Європи. Статистично ілюструється закон «спадної віддачі» в агросекторі України. Наведено аналітичні дані, що підтверджують статус України як сировинного придатка.

Ключові слова: протекціонізм, неопротекціонізм, вільна торгівля, інструменти протекціонізму, спадна віддача, ресурсна пастка.

Summary. Some tools of protectionism which are used in the international practice now are considered. A historical retrospective of protectionist measures of individual countries is given. The law of «decreasing return» in the agricultural sector of Ukraine is statistically illustrated. Analytical data confirming the status of Ukraine as a raw material adjunct are given.

Key words: protectionism, neoprotectionism, free trade, protectionism tools, decreasing return, resource trap.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-36-42

Постановка проблеми. Серед відомих цілей протекціонізму найбільш важливими на сучасному етапі розвитку економіки України є: забезпечення стійких темпів розвитку, зростання валового внутрішнього продукту, зниження рівня безробіття, підвищення соціальних стандартів життя. Останніми роками динаміка макроекономічних показників значно погіршилася, знизилася частка переробної промисловості у ВВП України, відбувається деіндустріалізація і аграризація економіки. Втрачено традиційні ринки збуту, а нові освоюються з великими складнощами через

високий рівень конкуренції і активно наростаючих протекціоністських настроїв у світовій торгівлі. Для досягнення поставлених цілей необхідно використовувати механізм обмежувальних заходів, митних зборів, адміністративних і технічних бар'єрів, імпорتنі квоти, обмеження експорту, преференції виробникам у вигляді пільгового кредитування та оподаткування, субсидій та компенсації ряду витрат і ін., в сукупності складових інструментів протекціонізму.

Аналіз останніх досліджень. Історія протекціонізму в своєму розвитку сходить в глибину

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Юрченко Ю. Ю. Протекціоністська доктрина як форма захисту національної економіки. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2021. № 1 (49). С. 36–42. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-36-42.

References (APA):

Yurchenko, Yu. Iu. (2021). *Proteksionistska doktryna yak forma zakhystu natsionalnoi ekonomiky* [Protectionist doctrine as a form of protection of the national economy]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 36–42 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-36-42.

століть, а в числі економістів, розвиваючих дане вчення, було багато відомих особистостей тих часів. З плином часу актуальність проблеми тільки підвищується.

Сучасні вчені:

- розглядають передумови і доцільність застосування, наслідки, інструменти і методи політики протекціонізму [1,2];

- проводять порівняльний аналіз протекціонізму і неопротекціонізму, досліджують особливості еволюції основ протекціонізму і категоріального змісту цієї дефініції та методологічного інструментарію [3];

- розглядають і систематизують інструменти прихованого протекціонізму, пропонують їх ієрархію. У роботах цих авторів проаналізовані інструменти торгових воєн, виявлені основні торговельні бар'єри для української продукції на міжнародних ринках; узагальнені адаптаційні заходи по найбільш поширеним інструментам протекціонізму. Проаналізовано деякі інституційні бар'єри в міжнародній торгівлі [4,5];

- наводять механізми державної протидії ринковим регуляторам, інструменти захисту національної економіки в умовах тиску зовнішніх чинників [6,7];

- аналізують в ретроспективі теоретичні основи протекціоністської політики, розглядають підходи до моніторингу протекціонізму і відзначають множинність рівнів його реалізації. У цих роботах обґрунтовано потребу введення в термінологічний обіг дефініції «неопротекціонізму», пропонується його авторське трактування, досліджується середовище трансформації протекціонізму в неопротекціонізм. Виявлено, що протекціонізм в процесі глобалізації трансформувався в складний комплекс державних методів посилення конкурентоспроможності. Зроблено висновок про те, що неопротекціонізм з його більш гнучким інструментарієм більш ефективно нівелює глобальні дисбаланси [8–14];

- аналізують умови використання політики протекціонізму і фритредерства, історичний аспект їх актуальності, в тому числі як для високо-розвинених, так і пострадянських країн [15];

- розглядається зміна курсу США в питаннях торговельної політики на користь протекціонізму, запропоновані заходи для адекватного реагування України на все частіші тенденції протекціонізму в світовій торгівлі [16];

- аналізуються торговельні дисбаланси між провідними економіками світу, наслідки переходу США від фритредерства до протекціонізму. Ефективність протекціоністських методів завжди визнавалася в прогресивних країнах, вдаються до неї і зараз. Методи ці не є універсальними. Вважається, що оптимальна ця політика як короточасні заходи на період стійкого становлення індустріального статусу держави,

наголошується, що кожна країна в історичному аспекті вдавалася до різних інструментів протекціонізму [17];

Відаючи належне науковим дослідженням вчених-економістів в питаннях протекціонізму, хочемо зазначити, що непрості соціально-економічні умови, які утворилися в Україні, вимагають сучасного порядку денного, тому **метою цієї статті** є визначення стратегії щодо використання протекціоністського інструментарію для захисту національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Не можна не погодитися з тим, що «в результаті кримінальної приватизації утвердився компрадорсько-олігархічний режим, сталася деіндустріалізація основних галузей економіки, знизився матеріальний добробут більшої частини населення, знизився науковий, освітній та культурний рівень в країні» [15]. Але не можна й ігнорувати ці небезпечні тенденції, покладаючись на *laissez-faire* (невтручання). Тим часом, політика протекціонізму піддається критиці з боку провідних країн світу. Так, голова германського уряду висловила про те, що протекціонізм перешкоджає росту, а вільна торгівля часто існує лише на словах. «Близько 4 відсотків загального обсягу торгівлі між країнами G20 в даний час обмежені різними зборами» [18]. Однак при цьому свого часу політика протекціонізму активно використовувалася в період їх становлення і закріплення за ними статусу провідних економік світу, а також використовується і зараз.

За даними «Global Trade Alert, в період з листопада 2008 року до квітня 2019 року країни світу впровадили 12,7 тис. заходів протекціонізму». За цей же період Україна — усього «94 заходи протекціонізму по відношенню до торгівлі з 101 країною. Серед них РФ, КНР, ФРН, Польща, Франція, Австрія, Італія, Білорусь, Угорщина, Туреччина». Основними захисними інструментами українського виробника стали: «антидемпінгові заходи (15 актів); імпортерне мито (8); імпортерне ліцензування (6); експортерне ліцензування (4); загальні захисні гарантії (4)». Їх розповсюджено на наступні товарні групи: вироби з металу; добрива та пестициди, автомобілі, машини та їх частини; фарби, лаки та супутні товари. Порівняємо ці 94 заходи з цифрою 1176, які запровадили держави світу до українських виробників. В їх числі: «металургія (продукція з чорних металів та сталі — 244, чорні метали та сталь — 110), автомобілебудування — 122), (сільськогосподарська техніка — 96), сільського господарства (зернові — 93)». У 2018 році уряди країн світу втручалися у глобальну торгівлю 1870 разів, у т. ч. використано 1470 захисних заходів та 400 — норм, направлених на лібералізацію [19]. Більш 50 % протекціоністських заходів ввели 10 країн: Канада, США, Німеччина, Індія,

Аргентина, Бразилія, Італія, Велика Британія, Китай, Австралія. Країни G20 у 2018 році запровадили 1271 нових протекціоністських актів [19].

Світовий досвід переконливо доводить, що саме завдяки протекціонізму «багаті країни стали багатими». «Термін «вільна торгівля» в ті часи означав відсутність монополій, а не тарифів»; «.. саме так досягався економічний успіх — починаючи від Англії часів правління Генріха VII, продовжуючи індустріалізацією континентальної Європи і США і закінчуючи недавнім злетом Кореї і Тайваню» [20]. Цікавий в цьому плані, наприклад, досвід Флоренції, де «великі землевласники століттями не допускалися до політичної влади..., життя міста визначали інтереси ремісників, промисловців і торговців. Флоренція дуже рано зрозуміла основні механізми походження багатства і бідності... Не даючи землевласникам влади, гордяни Флоренції... забезпечували місту одночасно економічну владу і багатство за допомогою промислового виробництва і політичної влади» [20].

Також одним з переконливих прикладів, на який спирається Райнер є так званий «План Тюдорів»: Генріх VII шляхом податкових регуляторів перетворив Англію з експортера необробленої вовни в провідну країну-виробника вовни, всіляко стимулюючи і своїх ремісників і підприємців з інших країн. Як контрпродуктивні заходи, які обрушували економіку процвітаючих країн, потрапляючи в «ресурсні пастки», автор наводить Іспанію, яка після відкриття Америки отримала доступ до її ринків, відправляючи туди продукцію сільського господарства в обмін на потоки золота і срібла, виробництво якої різко зросло, але згодом стало супроводжуватися «спадною віддачею» і стрибком цін на сільськогосподарські товари. Знатних землевласників звільнили від більшості податків, податковий тягар ліг на плечі ремісників і промисловців, «похитнулася» їх конкурентоспроможність, сталася деіндустріалізація, вийти з якої Іспанії вдалося тільки в XIX столітті. «Успішні країни захищали свою обробну промисловість, а неуспішна Іспанія захищала своє сільське гос-

подарство, поки воно не знищило її обробну промисловість» [20].

Закон спадної віддачі як наслідок «ресурсної пастки» [21] ми спостерігаємо і в Україні: «якщо один виробничий фактор має природне походження, як наприклад в сільському господарстві,... то рано чи пізно збільшення вкладень капіталу і/або праці призведе до виробництва все меншої кількості продукції на одиницю праці або капіталу» [21]. Підтвердженням цьому можна вважати динаміку врожайності і рентабельності виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах (табл. 1).

В Україні ж, як бачимо з таблиці, протягом 20 років (1990–2010 рр.) врожайність неухильно знижувалася і перевершила рівень 1990 року тільки в останні роки. Рентабельність же по відношенню до 1990 року знизилася більш, ніж в 20 разів.

Дані табл. 2 демонструють очевидність економічного статусу України як «сировинного придатку». Товари, представлені нами на світових ринках, лише на 28 % є продукцією обробної промисловості, а на 72 % — це сировина.

На нашу думку, якщо і в подальшому Україна залишиться експортером переважно сільськогосподарської сировини без жодних протекціоністських заходів, спрямованих на розвиток обробної промисловості, то про Україну можна буде сказати так само, як в 16 столітті міністр фінансів Іспанії охарактеризував статус своєї країни: «З сировинних матеріалів Іспанії, зокрема, шовку, заліза і кочінілли (червоної фарби), які вони купують всього за один флорин, іноземці виробляють готові товари, які потім продають назад, в Іспанію, за ціною від десяти до ста флоринів. Таким чином... викуповуючи свої власні сировинні товари в іноземців за захмарною ціною, іспанці стають посміховиськом всієї Європи» [19].

Приклад Адама Сміта про жадібність булочника, завдяки прагненню до вигоди якого ми отримуємо хліб, ставить питання про те «до якої міри можна довірити приватним порокам ство-

Таблиця 1

Динаміка врожайності і рентабельності виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах [22]

Роки	Врожайність, ц з 1га	Базисні індекси змін врожайності	Рівень рентабельності, %	Базисні індекси змін рівня рентабельності
1990	35,1	1,0	275,1	1,00
1995	24,3	0,7	85,6	0,31
2000	19,4	0,6	64,8	0,24
2005	26,0	0,7	3,1	0,01
2010	26,9	0,8	13,9	0,05
2015	41,1	1,2	43,1	0,16
2018	47,4	1,3	24,7	0,09
2019	49,1	1,4	11,8	

Таблиця 2.

Співвідношення сировини і продукції обробної промисловості в обсязі експорту України в 2019 році [23]

Сировина в структурі експорту	тисяч доларів США	Доля у загальній сумі експорту,%	Продукція обробної промисловості в структурі експорту	тисяч доларів США	Доля у загальній сумі експорту,%
Живі тварини; продукти тваринного походження	1277015,8	2,6	Готові харчові продукти	3220383,8	6,4
Продукти рослинного походження	12914543,1	25,8	Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	1930809,8	3,9
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4732237,5	9,5	Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	721536,9	1,4
Мінеральні продукти	4866480,3	9,7	Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	437712,5	0,9
Шкури необроблені, шкіра вичинена	149080,2	0,3	Текстильні матеріали та текстильні вироби	847198,6	1,7
Деревина і вироби з деревини	1400370,4	2,8	Взуття, головні убори, парасольки	188378,5	0,4
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	89859,8	0,2	Вироби з каменю, гіпсу, цементу	414717,3	0,8
Недорогоцінні метали та вироби з них	10255685,9	20,5	Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	4464445,8	8,9
			Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	882344,7	1,8
			Прилади та апарати оптичні, фотографічні	181320,3	0,4
			Інші товари	872967,8	1,8
Загальна доля експорту сировини	71,7		Загальна доля експорту виробничих товарів	28,3	

рення громадської вигоди, активно обговорювалося економістами XVIII століття». До цієї тези також хочеться додати цитату про те, що «економісти плутають носій прогресу (торгівлю) з причиною прогресу (технологією)», «...а вільна торгівля між племям кам'яного віку і Силіконовою долиною зробить обох торгових партнерів однаково багатими» [19].

На завершення слід сказати, що на наш погляд протекціоністську політику України, зокрема в аграрному секторі, слід формувати з урахуванням наступних чинників.

— орієнтир на більш складні моделі участі країни в світових торгово-виробничих відносинах; відхід від штампа «сировинного придатка». Зміни в структурі експорту балансу: сировина — готова продукція, на користь готової продукції, інноваційної діяльності, послуг.

— враховуючи високу ймовірність того, що в перспективі Україна буде розглядатися міжнародними партнерами як «Велика аграрна країна». У зв'язку з цим необхідний загальнонаціональний

інноваційно-технологічний прорив, який дійсно здатен забезпечити нам цей статус.

Висновки. Протекціоністська політика активно використовувалася провідними економіками світу в період їх становлення і закріплення за ними статусу лідерів, а також використовується і зараз. Саме завдяки протекціонізму «багаті країни стали багатими». Термін «вільна торгівля» в ті часи означав відсутність монополій, а не тарифів. В Україні спостерігається «закон спадної віддачі» як наслідок «ресурсної пастки», а також статус сировинного придатку.

Тому:

— з одного боку протекціоністську політику України, зокрема в аграрному секторі, слід формувати з урахуванням потреби відходу від штампа «сировинного придатка»;

— натомість, з другого боку, якщо буде доведено висока ймовірність стати «великою аграрною країною», то це потребує загальнонаціонального інноваційно-технологічного прориву, який дійсно здатен забезпечити Україні цей статус.

Саме ретельний аналіз всієї сукупності соціально-економічних даних, визначальних для вибору того чи іншого підходу розвитку економіки спочатку у короткостроковому періоді з одночасною розробкою дорожньої карти в аграрному протекціонізмі з метою планомірного, динамічного переходу зі стану сировинного придатка до рівноправного партнера міжнародних відносин буде предметом подальших досліджень автора.

Література

1. Келічавий А. В. Політика протекціонізму як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки країни. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_44.
2. Тимченко І. Є. Аналіз доцільності використання протекціоністських заходів у зовнішньоекономічній політиці України. *Наукові записки ХЕПУ*. 2014. № 1 (16). С. 77–87. URL : <https://library.hepu.edu.ua/resursi-biblioteki/naukovi-zapiski-khepu/arkhiv-vipuskiv/2014/no-1-16-2014>.
3. Супрун Н. А., Боднарчук Т. Л. Еволюція концептуальних засад доктрини протекціонізму. *Економічна теорія*. 2013. № 4. С. 66–77. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_6.
4. Серпухов М. Ю., Мазоренко О. В. Систематизація інструментів торговельних війн та прихованого протекціонізму. *Бізнес Інформ*. 2017. № 11. С. 61–66. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_11_11.
5. Серпухов М. Ю. Прихований протекціонізм як інструмент сучасної міжнародної торговельної політики. *Економіка розвитку*. 2013. № 4. С. 23–27. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/esro_2013_4_6.
6. Резнікова Н. В., Іващенко О. А. Еволюція форм економічної експансії: неопротекціонізм як інструмент глобального домінування. *Економіка та держава*. 2016. № 4. С. 4–8. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_4_3.
7. Резнікова Н. В., Панченко В. Г. Неопротекціоністський потенціал регіональних торговельних угод в умовах багатосторонньої торговельної лібералізації. *Економіка та держава*. 2017. № 11. С. 4–9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_11_3.
8. Панченко В., Резнікова Н. Від протекціонізму до неопротекціонізму: нові виміри ліберального регулювання. *Міжнародна економічна політика*. 2017. № 2. С. 95–117. URL : <http://nbuv.gov.ua/UJRN>.
9. Панченко В. Г. Критичний аналіз підходів до моніторингу протекціонізму: ідентифікація форм прояву неопротекціонізму в економічній політиці. *Економіка і держава*. 2018. №3. С. 22–28. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/3_2018/7.pdf.
10. Панченко В. Г. Прихований протекціонізм як виклик регулюванню міжнародних економічних відносин. *Економіка та держава*. 2018. № 2. С. 66–71. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/2_2018/17.pdf.
11. Панченко В. Г., Резнікова Н. В. Нова норма світової економіки як середовище становлення неопротекціонізму. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 4. URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3398/3073.
12. Панченко В. Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 17. С. 10–16. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_17_4.
13. Панченко В. Г. Інноваційний неопротекціонізм як новий інструмент регулювання міжнародних економічних відносин: нові проєкції неомеркантилізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 18 (2). С. 139–143. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvumevcg_2018_18_282_29_31.
14. Панченко В. Г. Глобальні виміри неопротекціонізму: теорія і практика. Київ : Аграр Медіа Груп, 2018. 618 с
15. Воробьев Е. М., Куклин В. М., Рябченко К. Н. К вопросу о соотношении протекционизма и фритредерства на рубеже веков. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2018. Вип. 7. С. 87–94. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2018_7_15.
16. Осташко Т. О. Протекціонізм у торговельній політиці США: висновки для України. *Економіка України*. 2017. №5–6. С.136–150.
17. Пак С.-Ч. Протекционизм США и нарушение торгового баланса между США и странами Северо-Восточной Азии. *Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика*. 2018. Т. 13. № 2. С. 86–114.
18. Меркель А. Протекционизм тормозит рост мировой экономики. *Deutsche Welle*. 14.06.2012. URL : www.dw.de/dw/article/016023317,00.html.
19. Чи потрібен Україні протекціонізм? URL : <https://www.uifuture.org/publications/news/24726-chy/potriben/ukraini/rotekcionism>.
20. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. М. : Высшая школа экономики, 2011. 384 с. URL : https://id.hse.ru/data/2016/12/22/1112066820/Reinert_5_ed._site.pdf.
21. Юрченко Ю. Ю. Соціально-економічні наслідки «ресурсної пастки» сільськогосподарського виробництва України. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*.

ського університету менеджменту і бізнесу. 2020. №1 (47). С. 38–44.

22. Державна служба статистики України Рослинництво України 2019. Статистичний збірник. Київ, 2020. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_rosl_2019.pdf.

23. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2019 році. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Kelichavy, A. V. (2014). *Polityka protektsionizmu yak faktor pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky krainy* [The policy of protectionism as a factor of increasing the competitiveness of the country's economy]. *Efektivna ekonomika*, 6. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_6_44 [in Ukrainian].

2. Timchenko, I. E. (2014). *Analiz dotsilnosti vykorystannia protektsionistskykh zakhodiv u zovnishnoekonomichnii politytsi Ukrainy* [Analysis of the expediency of using protectionist measures in the foreign economic policy of Ukraine]. *Naukovi zapiski HEPU*, 1 (16). Retrieved from <https://library.hepu.edu.ua/resursi-biblioteki/naukovi-zapiski-khepu/arkhiv-vipuskiv/2014/no-1-16-2014> [in Ukrainian].

3. Suprun, N. A. (2013). *Evolutsiia kontseptualnykh zasad doktryny protektsionizmu* [Evolution of conceptual principles of the doctrine of protectionism]. *Ekonomichna teoriya*, 4, 66–77. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2013_4_6.

4. Serpukhov, M. Yu. (2017). *Systematyzatsiia instrumentiv torhovelnykh viin ta prykhovanooho protektsionizmu* [Systematization of instruments of trade wars and hidden protectionism]. *Biznes Inform*, 11, 61–66. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2017_11_11 [in Ukrainian].

5. Serpukhov, M. Yu. (2013). *Prykhovanyi protektsionizm yak instrument suchasnoi mizhnarodnoi torhovelnoi polityky* [Concealed protectionism as an instrument of modern international trade policy]. *Ekonomika rozvitku*, 4, 23–27. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecro_2013_4_6 [in Ukrainian].

6. Reznikova, N. V., Ivashchenko, O. A. (2016). *Evolutsiia form ekonomichnoi ekspansii: neoprotektsionizm yak instrument hlobalnoho dominuvannia* [Evolution of forms of economic expansion: neoprotectionism as an instrument of global domination]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 4–8. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_4_3 [in Ukrainian].

7. Reznikova, N. V., Panchenko V. H. (2017). *Neoprotektsionistskyi potentsial rehionalnykh torhovelnykh uhod v umovakh bahatostoronnoi torhovelnoi liberalizatsii* [Neoprotectionist potential of regional trade agreements in terms of multilateral trade liberalization]. *Ekonomika ta derzhava*, 11, 4–9. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2017_11_3 [in Ukrainian].

8. Panchenko, V., Reznikova, N. V. (2017). *Vid protektsionizmu do neoprotektsionizmu: novi vymiry liber-*

alnoho rehuliuвання [From protectionism to neo-protectionism: new dimensions of liberal regulation]. *Mizhnarodna ekonomichna politika*, 2, 95–117. — Retrieved from: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/> [in Ukrainian].

9. Panchenko, V. G. (2018). *Krytychnyi analiz pidkhodiv do monitorynhu protektsionizmu: identyfikatsiia form proiavu neoprotektsionizmu v ekonomichnii politytsi* [Critical analysis of approaches to monitoring protectionism: identification of forms of neoprotectionism in economic]. *Ekonomika ta derzhava*, 3, 22–28. Retrieved from : http://www.economy.in.ua/pdf/3_2018/7.pdf [in Ukrainian].

10. Panchenko, V. G. (2018). *Prykhovanyi protektsionizm yak vykyk rehuliuвання mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn* [Hidden protectionism as a challenge to the regulation of international economic relations]. *Ekonomika ta derzhava*, 2, 66–71. Retrieved from: http://www.economy.in.ua/pdf/2_2018/17.pdf [in Ukrainian].

11. Panchenko, V. G., Reznikova, N. V. (2014). *Nova norma svitovoi ekonomiky yak seredovyshe stanovlennia neoprotektsionizmu* [New norm of world economy as an environment of formation of neoprotectionism]. *Mizhnarodni vidnosini seriya «Ekonomichni nauki»*, 4. Retrieved from http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3398/3073 [in Ukrainian].

12. Panchenko, V. G. (2017). *Ekonomichni sanktsii yak instrument zovnishnoi polityky v konteksti realizatsii natsionalnykh interesiv* [Economic sanctions as an instrument of foreign policy in the context of realization of national interests]. *Investycii: praktika ta dosvid*, 17, 10–16. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2017_17_4 [in Ukrainian].

13. Panchenko, V. G. (2018) Innovative neoprotectionism as a new tool for regulating international economic relations: new projections of neomercantilism. *Naukovij visnik Uzhgorodskogo nacionalnogo universitetu. Seriya : Mizhnarodni ekonomichni vidnosini ta svitove gospodarstvo*, 18 (2), 139–143. — Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvu-umevcg_2018_18_282_29_31 [in Ukrainian].

14. Panchenko, V. G. (2018). *Hlobalni vymiry neoprotektsionizmu: teoriia i praktyka* [Global dimensions of neoprotectionism: theory and practice]. Kyiv, Agrar Media Group Publ. [in Ukrainian].

15. Vorobiev, E. M., Kuklyn, V. M., Ryabchenko, K. N. (2018). *K voprosu o sootnoshenii protektsionizma y frytredstva na rubezhe vekov* [On the question of the relationship between protectionism and free trade at the turn of the century]. *Visnik Harkivskogo nacionalnogo universitetu imeni V. N. Karazina*, 7, 87–94. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhMv_2018_7_15 [in Ukrainian].

16. Ostashko, T. O. (2017). *Protektsionizm u torhovelnii politytsi SShA: vysnovky dlia Ukrainy* [Protectionism in US trade policy: conclusions for Ukraine]. *Ekonomika Ukrayini*, 5–6, 136–150 [in Ukrainian].

17. Pak, S.-C. (2018). *Proteksyonyzm SShA y narushenye torhovoho balansu mezhdu SShA y stranami Severo-Vostochnoi Azii* [US protectionism and trade imbalance between the US and the countries of Northeast Asia]. *Vestnik mezhdunarodnykh organizatsiy: obrazovanie, nauka, novaya ekonomika*, 2(13), 86–114 [in Russian].

18. Merkel, A. (2012). *Proteksionizm tormozit rost mirovoy ekonomiki* [Protectionism slows down the growth of the world economy]. *Deutsche Welle*. Retrieved from www.dw.de/dw/article/016023317,00.html [in Russian].

19. Ukrainian Institute of the Future (2019). *Chy potriben Ukraini proteksionizm?* [Does Ukraine need protectionism?]. Retrieved from <https://www.uifuture.org/publications/news/24726-chy/potriben/ukraini/proteksionizm> [in Ukrainian].

20. Reinert, E. S. (2011). *Kak bogatyie strany stali bogatymi, i pochemu bednyie strany ostayutsya bednymi*

[How rich countries became rich, and why poor countries remain poor]. Retrieved from https://id.hse.ru/data/2016/12/22/1112066820/Reinert_5_ed._site.pdf [in Russian].

21. Yurchenko, Yu. Yu. (2020). *Sotsialno-ekonomichni naslidky «resursnoi pastky» silskohospodarskoho vyrobnytstva Ukrainy* [Socio-economic consequences of the «resource trap» of agricultural production in Ukraine]. *Visnik Berdyanskogo universitetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (47), 38–44.

22. Statistical Yearbook (2020). *Crop production of Ukraine 2019*. Kyiv, Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy Publ. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_rosl_2019.pdf [in Ukrainian].

23. Statistical Yearbook (2020). *Commodity structure of foreign trade in 2019*. Kyiv, Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy Publ. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.